

OP DE GRENS VAN NEUTRALITEIT: DE CASTING VAN VIERDE PARTIJEN IN POLITIEKE TV-INTERVIEWS

Erica Huls en Naomi Pijnenburg, Departement Communicatie- en Informatiewetenschappen, Universiteit van Tilburg

1 *Inleiding*

1.1 *Casting van derde partijen*

Het huidige beroep van nieuwsinterviewer wordt gekenmerkt door een spanning (Clayman & Heritage, 2002, pp. 119-131; Hutchby, 2006, pp. 127-133). Enerzijds wordt van de journalist verwacht dat deze neutrale¹ en politiek onpartijdige vragen stelt; anderzijds is het ook de taak van de journalist – als waakhond van een op participatie gebaseerde democratie – aanvallend te zijn en indringende, kritische vragen te stellen. De journalisten reageren op deze spanning door vraagvormen te gebruiken die zowel het neutraliteitsprincipe huldigen, als ook kritisch stelling nemen, dat wil zeggen vraagvormen waarin een complexe positionering van de participanten gerealiseerd is (Goffman, 1981; Lauerbach, 2007), zoals de beweringen door een derde partij (Clayman, 1988, 1992).

Het volgende interviewfragment bevat een voorbeeld van een vraagvorm waarin een derde partij is opgevoerd. Het is afkomstig uit de laat op de avond door de VARA/NPS uitgezonden talkshow 'Pauw & Witteman'. De interviewer is Paul Witteman; de geïnterviewde is Jan Marijnissen, op dat moment partijleider van de SP.

Voorbeeld 1: De casting van een derde partij (Pauw & Witteman 3 november 2006, start 3 minuten 40 sec.)

((RTL heeft in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 een tweedebat tussen de partijleider van het CDA Jan Peter Balkenende en de partijleider van de PvdA Wouter Bos georganiseerd en op TV uitgezonden. Daarmee werden de

¹ Overigens kunnen de vragen in media-interviews niet in een absolute zin voldoen aan de eis van neutraliteit: de keuze van onderwerpen en contexten is niet neutraal, vragen bevatten onvermijdelijk veronderstellingen die meer of minder problematisch zijn voor de geïnterviewde, en vragen zijn zo geformuleerd dat ze een bepaalde verwachting van het antwoord oproepen. Daarom wordt in de vakliteratuur het onderscheid gemaakt tussen 'neutrality' en 'neutrality' (Clayman & Heritage, 2002, pp. 119-120), waarbij de notie 'neutrality' verwijst naar een oriëntatie op neutraliteit. De eis die dus aan interviewers gesteld wordt is dat ze gericht zijn op neutraliteit, waarbij onderkend wordt dat ze niet 100% neutraal kunnen zijn.

- andere politieke partijen uitgesloten van een gelegenheid om zich in de media te profileren.))
- 1 Interviewer Jan Marijnissen, dat- j- je was er inderdaad niet bij, want (.)
 2 RTL had ervoor gekozen (.) om een tweedebat te organiseren.
 3 → Femke Halsema zei daar in >De Leugen Regeert< hele boze
 4 → woorden ↑over, André Rouvoet liet vanochtend in de
 5 Volkskrant weten dat die het een vorm van kiezersbedrog
 6 ↑vond, (0.7) vind je dat ook?
 7 Geïnterviewde (mmhhmh.
 8 (0,7)
 9 Geïnterviewde .hh Ja:- ik- ja- weet je, ik begrijp het niet. 'T 't is E_{ch}t (.) het
 10 zijn de media voorAL die (.) de indruk willen wekken, het gaat
 11 hier eigenlijk bij deze verkiezingen maar om EEN ↑ding, (.) wie
 12 wordt de premier, wie komt er in het Torentje te zitten. .hhh
 13 En volgens mij zijn verkiezingen is dat geen veredelde
 14 banenmarkt voor premierschap, .hh het is ook geen Idols, het
 15 gaat hier over de toekomst van Nederland, 't beleid, de
 16 regering. .hh En (.) d'r is EEN troost, het NOS-journaal heeft
 17 dat vorige week onderzocht en dan blijkt toch dat mensen
 18 zeggen ik vind de regering, de coalitie, belangrijker dan wie de
 19 premier wordt. .hh Ik vind het beleid, (.) wat gaan we doen in
 20 Nederland, gaan we het nou echt oplossen een aantal
 21 dingen, .hh vind ik belangrijker dan de poppe (tjes.
 22 Interviewer (Mhhmh (Maar kijk d'r
 23 zijn de komende drie weken zijn er tal van debatten.
 24 ((vervolgt))

We zien hier dat de interviewer de participantenstructuur van het een-op-een interview complexer maakt door er derden, namelijk Femke Halsema (3) en Andre Rouvoet (4), in te betrekken. De functie daarvan is dat de interviewer gezichtspunten naar voren kan brengen zonder zelf stelling te nemen of persoonlijk verantwoordelijk te zijn (Clayman, 1988, pp. 482-484). Met andere woorden: de interviewer lokt in een een-op-een interview discussie uit met behoud van zijn neutrale positie.

1.2 Casting van vierde partijen

Ons onderzoek richt zich op een nog niet eerder beschreven variant van complexe casting in politieke interviews, die we de casting van vierde partijen hebben genoemd. Van een casting van een vierde partij is sprake wanneer een interviewer een gezichtspunt van een gast aan tafel, een videoclip, een foto of een voorwerp inzet in een vraag-antwoordsequentie of discussie met een politicus. Dit type casting is een betrekkelijk nieuw fenomeen, dat past in een wereldwijd waargenomen trend dat de informatievoorziening op TV in een steeds grotere verscheidenheid aan interactieve en pakkende vormen gegoten wordt (Clayman, 2006, p. 239). Een Nederlandse exponent van deze trend is de in 2006 gestarte talkshow 'Pauw & Witteman'. In dit programma is de een-op-een vorm van het traditionele interview verlaten voor een qua participantenstructuur aanmerkelijk complexere vorm met twee interviewers, drie of meer gasten aan tafel met de optie om er een extra tafeltje bij te zetten en publiek in de studio. Ook de

technische mogelijkheden om extra partijen op een voor iedereen waarneembare en authentieke wijze aan het platform te laten deelnemen zijn ten opzichte van de jaren negentig van de vorige eeuw verruimd. Een deskundige kan bijvoorbeeld via een videoclip op videowalls in de studio in het gespreksverloop worden ingevoegd, en videobeelden of foto's kunnen worden opgeroepen om een punt te adstrueren. Verder hebben de interviewers een aantal knoppen voor zich die ze kunnen benutten om specifieke videoboodschappen uit te zenden. Hier volgt een voorbeeld van een casting van een extra partij door middel van een videoclip. Interviewer 1 is Paul Witteman; interviewer 2 is Jeroen Pauw; de geïnterviewde is Rita Verdonk, op dat moment minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie en tweede op de lijst van de VVD.

Voorbeeld 2: De casting van een vierde partij² (Pauw & Witteman 6 november 2006, start 31 minuten 12 sec.)

- 1 Interviewer 1 Mevrouw Verdonk (0.2) uh: ((schraapt keel)) (0.2) Z- Zullen we
 2 het even over generaal pardon hebben, want daar wordt uh
 3 voortdurend over gesproken door (.) uh jan en alle↑man. D'r
 4 was overigens zaterdag een demonstra↑tie. Ik weet niet of u
 5 daar het nodige van heeft meegekregen. .hh Het gaat om de
 6 uitgeprocedeerde asielzoe↑kers, .hh ook wel de
 7 zesentwintigduizend gezichten genoemd. (.) Dat zijn er geen
 8 zesentwintigduizend meer. .hh Uhm maar er zijn in- (.) en
 9 eigenlijk in toenemende mate ook in uw eigen partij blijkt uit de
 10 enquête, zijn er mensen die zeggen .hh die mensen die hier nu
 11 (0.3) nog zijn (.) en die (0.4) verdwaasd door uh door
 12 Nederland rondlopen, laten het er een paar duizend zijn, .hh
 13 geef die nu de kans om hier (0.3) te blijven. .hhh Die
 14 → demonstratie daar (.) zijn beelden van geweest in het RTL (.)
 15 → jour↑naal. Laten we even ↑zien.
 16 (1.6)
 → ((De beelden van de demonstratie waarover de interviewer
 spreekt worden afgespeeld. De demonstranten willen een
 humaan asielbeleid, te beginnen met een generaal pardon voor
 de groep asielzoekers die al jaren in Nederland is, maar geen
 verblijfsvergunning krijgt.))
 17 (0.7)
 18 Interviewer 1 .hh En het gaat maar ↑door. De protesten blij↑ven. (0.2) .hh
 19 Uh en mijn vraag is om te beginnen eigenlijk van- van humane
 20 ↑aard, maakt u zich helemaal geen zorgen (0.4) .hh om die paar
 21 duizend mensen, niemand weet precies hoeveel het er zijn, .hh
 22 die in Nederland rondlopen, die geen status hebben, die
 23 eigenlijk weg moeten, niet weggaan .hh en uh al of niet worden
 24 opgevangen door (0.5) °mensen die toevallig uh een warm hart
 25 toedragen?°
 26 (2.0)

² Overigens is in dit fragment ook sprake van een casting van een derde partij in de regels 8, 9 en 10, maar dat is niet het gezichtspunt van waaruit we het hier behandelen.

- 27 Geïnterviewde Nou, ik ben blij dat u me (.) de gelegenheid geeft om het (.) nog
 28 eens even uit te leggen, want ik hoor hier wee:r (0.4) het gaat
 29 om >zesentwintigduizend mensen< die al ja:ren in Nederland
 30 zijn. (0.2) .hh (0.2) Ik heb uh [h-
 31 Interviewer 1 [Dat zei ik niet hoor.=
 32 = [Ik zei da- dat het daarmee begon. Ja.
 33 Geïnterviewde [Nee. Nee, nee. Ik ci [teer de uh de (uitzending)
 34 Interviewer 2 [Ja. Dat hoorden we op het RTL
 35 Nieuws.
 36 Geïnterviewde Ja, ja.
 37 Interviewer 1 Ja.

Goffmans (1981, p. 128) idee dat een verandering van de participantenstructuur vaak gepaard gaat met codewisseling, lijkt ons op ons materiaal niet van toepassing, tenzij we het begrip code opvatten als ‘key’ of ‘toonsoort’ (Hymes, 1986). Het is Blum-Kulka (2005, p. 291) die de verbinding mogelijk maakt tussen een verandering van de participantenstructuur en een verandering van de toonsoort. Zij stelt dat de toonsoort van een interactieve gebeurtenis op ieder moment gezet of geherzet kan worden. ‘Keying’ heeft betrekking op variaties in de subtiele modaliteiten van communicatie, die, net als de emotionele kleur die een stem kan aanbrengen, geen label hebben waarmee ze geïdentificeerd kunnen worden, cultureel heel gevoelig zijn en niet gemakkelijk geïdentificeerd kunnen worden. Zoals otters het primaire kader van hun communicatie door middel van ‘keying’ kunnen veranderen van vechten in spelen – het voorbeeld is van Bateson (Bateson, 1972) –, zo ook kunnen interviewers door middel van ‘keying’ een discussie veranderen in neerhaal-TV³. Voorbeeld 3 laat een dergelijke verandering zien. Interviewer 1 is Jeroen Pauw en interviewer 2 is Paul Witteman; de geïnterviewde is Agnes Kant, op dat moment Kamerlid voor de SP en tweede op de lijst.

Voorbeeld 3: De casting van een vierde partij met verandering van de toonsoort (Pauw & Witteman 30 oktober 2006, start 35 minuten 01 sec.)

- ((Kant is samen met haar dochter te gast geweest in het TV-programma Catherine. De interviewers hebben haar naar haar motieven gevraagd en verschillende keren geopperd dat ze dit gedaan heeft vanwege de verkiezingen. Kant ontkende telkens en benadrukte dat ze het gedaan heeft omdat ze het leuk vond.))
- 1 Interviewer 1 Maar het was niet in u opgekomen dat dit met de verkiezingen
 2 te maken had en dat dit wel zo handig zou kunnen zijn?
 3 Geïnterviewde Nee neeh dit is (.) d- i- ik vind het wel prettig dat mensen eens
 4 een keer een andere ↑kant van mij-
 → ((Interviewer 1 speelt een fragment af waarin Clinton zijn
 legendarische uitspraak doet:))
 5 → “I did <no:t [have sexual> relations with that woman.”
 6 Interviewer 2 [huh huh huh °huh huh°
 7 (0.6)

³ Dit is onze term voor wat in de volksmond afzeik-TV heet.

- 8 Interviewer 2 huh [huh °huh huh°
 9 Interviewer 1 [Als wij dat draaien dan betekent dat >we geloven de
 10 gast [niet.<
 11 Interviewer 2 [huh huh
 12 (0.3)
 13 Geïnterviewde Ja. Ja, dat mag. Dat mogen [jullie geloven, maar .hh ja=
 14 Interviewer 1 [Oké.
 15 Geïnterviewde =tuurlijk komt het goed uit dat het nu verkiezingen zijn
 16 en dat ik ook in zo'n leuk programma mag zitten en ik
 17 vind het ontzettend leuk dat nu de verkiezingen eraan
 18 komen >dat ik hier mag zitten.<=
 19 = [Natuurlijk, hè. (0.4) Is toch geweldig! Maar-
 20 Interviewer 1 [Ja. Wij ook.
 21 Interviewer 2 [Te meer daar- Te meer

Met de casting van Clinton in regel 5 wordt de politicus te kijk gezet als iemand die de werkelijkheid verhult, maar dat gebeurt op een originele en grappige manier: de toonsoort van het gesprek verandert.

1.3 Doel van het onderzoek

Het is de vraag van dit onderzoek of het casten van een vierde partij meer is dan de opvoering van een derde partij in een nieuw jasje. Die vraag zal op gespreksanalytische wijze worden beantwoord. Het onderzoek beoogt patronen te ontdekken in de casting van vierde partijen: op welke plaats in de sequentie komen ze voor, wat zijn de kenmerken van de beurtwisseling en hoe worden eventuele gespreksproblemen behandeld? Speciale aandacht gaat uit naar het lachen: met zoveel partijen in het spel is het interessant om na te gaan of er samen of alleen gelachen wordt en of het lachen wordt ingezet om solidariteit of distantie te markeren. Tot slot kijken we naar de reacties van de geïnterviewde en de gasten aan tafel op de casting van een vierde partij: voeren zij gezichtsbeschermende acties uit of starten zij metaconversatie, dat wil zeggen conversatie over de conversatie?

Mogelijk kunnen we uit de gespreksanalytische beschrijving van een corpus van sequenties met castings van derde en vierde partijen afleiden dat de interviewers met de casting van een vierde partij, meer dan met de casting van een derde partij, de grens van de neutraliteit opzoeken en de toonsoort wijzigen.

2 Data en methode

Het onderzoek is een corpusanalyse. Het materiaal bestaat uit 76 fragmenten met castings van derde en vierde partijen uit de laat op de avond uitgezonden talkshow Pauw & Witteman. 29 van deze fragmenten waren castings van een derde partij, in 26 fragmenten werd een vierde partij gecast in de vorm van een videoclip, we hadden 12 fragmenten waarin een gast aan tafel gecast werd, in vier gevallen werd een voorwerp met een symbolische betekenis opgevoerd en er werd vijf keer een foto in een vraagsequentie betrokken.

Pauw & Witteman is een op werkdagen uitgezonden programma “met de urgentie van de actualiteit, de waan van de week en het gesprek van de dag” (Pauw & Witteman, 2011). De interviewers Jeroen Pauw en Paul Witteman gaan in gesprek met gasten die een vooraanstaande rol spelen in de politiek, de cultuur en de wetenschap. Het is een serieus programma, dus geen satire of scherts, maar het heeft wel een zekere humor, zoals blijkt uit de geestige aankondigingen van de gasten, de zapservice en andere ontspannende rituelen. De afleveringen duren ongeveer een uur. Per aflevering nemen drie of vier gasten plaats aan tafel, die ieder ongeveer 15 minuten worden geïnterviewd. Er is publiek in de studio. De videoclippen en foto’s worden getoond op videowalls. Er is publiek in de studio. De videoclippen en foto’s worden getoond op videowalls.

Figuur 1 De interviewsetting: momentopname, waarbij de aandacht gericht is op een clip, die op videowalls rondom wordt afgespeeld

Ons materiaal is afkomstig uit interviews met politici die bij Pauw & Witteman te gast waren in de aanloop naar de verkiezingen van 2006. Het platform dat Pauw & Witteman aan de politici boden om zich te profileren was toen nieuw – het ging van start in september 2006 – en volop in ontwikkeling. Het programma was al snel een succes, zoals blijkt uit de kijkcijfers en de gemiddelde waardering (NPS, 2006, p. 13). Het was binnen een jaar uitgegroeid tot “een van de backbones van de publieke omroep” in Nederland (NPS, 2006, p. 19).

Ons onderzoek is een secundaire analyse van het materiaal dat Jasper Varwijk in het kader van zijn onderzoek naar politieke partijdigheid in aanvullend vraagontwerp heeft verzameld (Varwijk, 2008). Het betreft interviews met de volgende politici: Jan Marijnissen, Agnes Kant, Femke Halsema, Mariko Peters, Mark Rutte, Rita Verdonk, Marco Pastors en Joost Eerdman. We hebben Varwijks transcripten verder uitgewerkt met informatie over de voor ons onderzoek relevante gespreks- en interactiekenmerken. Deze kenmerken zijn genoteerd volgens de systemen van Jefferson (2004; Mazeland, 2003) en Glenn (2008). Voor de transcriptie is de Soundscriber gebruikt (Soundscriber, 2004); de pauzes en stiltes zijn met Audacity vastgesteld (Audacity, 2011).

In de analyse van de fragmenten spelen de volgende gezichtspunten en interactiekenmerken een rol:

1 Op welke plaats in het fragment wordt een extra partij gecast: in een sequentie die vooraf gaat aan de ‘eigenlijke’ vraag-antwoord sequentie, in de eerste formulering van de hoofdvraag of de inleiding daarop, in een vervolgvraag, in een ophelderings-sequentie, op de derde plaats in een vraag-antwoordsequentie, in de afsluiting van een sequentie of in de postexpansie (Schegloff, 2007)? In de voorbeelden 1 en 2 wordt de extra partij gecast in de inleiding op de hoofdvraag; voorbeeld 3 laat zien hoe een extra partij gecast wordt in de afsluiting van een sequentie.

2 Hoe verloopt de sprekerswisseling wanneer een extra partij wordt opgevoerd (Sacks, Schegloff, & Jefferson, 1974)? De aandacht gaat vooral uit naar de volgende kenmerken van de sprekerswisseling:

2.1 Is de casting van een extra partij een actie die de interviewer in één beurt, eventueel gesteund door luistersignalen van de geïnterviewde, uitvoert (zoals in voorbeeld 1) of zijn er meer partijen bij betrokken en gaan er meer beurten overheen voordat het zover is dat die extra partij op het platform is? In voorbeeld 2 komt de extra partij zonder interactie op het platform; in voorbeeld 3 levert interviewer 2 een bijdrage aan de casting, die interviewer 1 uitvoert (regel 6, 8 en 11).

2.2 Vindt de sprekerswisseling plaats volgens het ‘normale’ principe van ‘no gap, no overlap’, of gaat de casting van een extra partij gepaard met ‘gaps’ – opgevat als een stilte tussen beurten van een seconde of meer - en overlappingsen – opgevat als het starten van een gespreksbeurt voordat een PRO (plaats relevant voor overdracht (Mazeland, 2003)) bereikt is? De sprekerswisseling in voorbeeld 1 verloopt zonder opmerkelijke pauzes en overlappingsen; voorbeeld 2 bevat in regel 7 een ‘gap’.

3 Komen er, wanneer een extra partij gecast is, gespreksproblemen naar voren en hoe worden die afgehandeld (Schegloff, Jefferson, & Sacks, 1977)? De volgende gespreksverschijnselen zijn als indicatoren van een probleem opgevat: het herstarten en het afbreken van een uiting tijdens simultane spraak, het gelijktijdig met een andere gespreksbeurt stellen van een vraag die geen voortzetting krijgt en de expliciete signalering van een gespreksprobleem. In voorbeeld 2 breekt de geïnterviewde in 30 haar beurt af, terwijl de interviewer een probleem signaleert in 31 en een deel van zijn uiting herstart in 32.

4 Gaat de casting van een extra partij gepaard met hoorbaar lachen (Glenn, 2008)? Al kan lachen op veel manieren klinken, het klinkt ook tot op zekere hoogte gelijk, zo stelt de expert op het gebied van lachen Provine (2000). Een minimale lach bestaat uit een explosie van lucht in een spraaksegment of op zichzelf staand. Op zichzelf staand lachen bestaat uit een aantal korte, ritmische lettergrepen met een stemloze glottale fricatief, gevolgd of voorafgegaan door een met open mond geproduceerde klinker of nasale medeklinker. Lachen heeft standaardkenmerken die ervoor zorgen dat het herkend wordt en variabele kenmerken die het mogelijk maken dat lachen verschillende functies vervult. Gewoonlijk wordt lachen gedeeld. Gedeeld lachen begint met een uitnodiging om te lachen en een acceptatie. In een meer-partijenconversatie kan het lachen gespreksdeelnemers in- en uitsluiten en subtiel werk verrichten op de dimensie van de affiliatie en dissociatie van gespreksdeelnemers (Glenn, 2008). In voorbeeld 3 lacht interviewer 2, terwijl interviewer 1 de extra partij cast (zie regel 6, 8 en 11) en niemand meelacht.

5 Hoe reageren de geïnterviewde en de gasten aan tafel op de castings van een extra partij? Specifiek gaat de aandacht uit naar twee aspecten van hun gespreksgedrag:

5.1 Voeren zij gezichtsbeschermende acties uit, waaruit afgeleid kan worden dat het gezicht van de geïnterviewde in het geding is? ‘Gezicht’ is een tweeledige basisbehoefte

van mensen: mensen hebben enerzijds behoefte aan onafhankelijkheid en respect en anderzijds aan sympathie en betrokkenheid (Brown & Levinson, 1987). Dit gezicht kan opzettelijk of onopzettelijk worden aangevallen (Culpeper, Bousfield, & Wichmann, 2003), waarna de geïnterviewde kan proberen het gezichtsverlies te beperken. Dat laatste is in voorbeeld 3 aan de orde: de geïnterviewde accepteert de actie van de interviewers, maar zij probeert ook in 15 tot en met 19 haar gezichtsverlies te beperken door opnieuw de redelijkheid van haar eerdere antwoorden te belichten.

5.2 Schakelen zij over naar een metacommunicatief niveau (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 1972) in de zin dat zij de conversatie zelf het onderwerp van het gesprek maken en spreken over de toon van de conversatie, de bedoelde onderliggende betekenis en de verschillende betrekkingaspecten? We hebben dit fenomeen ‘metaconversatie’ genoemd. In voorbeeld 2 regel 27 is sprake van metaconversatie en ook in voorbeeld 3 regel 13.

We hebben het interpretatieve en potentieel subjectieve aspect van het onderzoek proberen te beperken door taal- en interactievormen, dat wil zeggen observeerbare kenmerken te beschrijven en te interpreteren op basis van conversatieanalytische en pragmatische inzichten. Dit is in onderlinge samenwerking gebeurd, waarbij problematische gevallen bediscussieerd zijn. We hebben niet voor een strikt datagestuurde vorm van conversatieanalyse gekozen, maar voor een mix van conversatie- en discourseanalyse, omdat een strikte conversatieanalyse, toegepast op ons materiaal, tot beperkte beschrijvingen leidt, waarin de functies van de verschijnselen en de acties die ermee worden uitgevoerd onvoldoende tot hun recht komen. Een combinatie zoals door ons gemaakt behoort in de huidige vakbeoefening tot een geaccepteerde keuze (Thornborrow, 2002).

De sequenties met castings van extra partijen zijn in de bovengenoemde opzichten geanalyseerd en beschreven. Omdat we op voorhand niet kunnen aannemen dat de verschillende typen castings van een extra partij qua gespreks- en interactiekenmerken gelijk zijn, rapporteren we achtereenvolgens over de casting van een derde partij (3.1), de casting van een vierde partij met behulp van een videoclip (3.2), de casting van een gast aan tafel als vierde partij (3.3), de casting van een vierde partij in de vorm van een voorwerp met een boodschap (3.4) en de casting van een vierde partij in de vorm van een foto (3.5).

Een onderzoek zoals hier uitgevoerd is gevoelig voor anekdotische bewijsvoering (Silverman, 2005, p. 211): de onderzoeker kan in de verslaglegging fragmenten opvoeren die het punt ‘bewijzen’ en minder passende fragmenten negeren. In ons geval is de selectie van de fragmenten voor de verslaglegging op een eenvoudige kwantificering gebaseerd: wij hebben een SPSS-bestandje gemaakt van de castingsfragmenten, onderscheiden naar type en interactieve en gesprekskenmerken. De fragmenten zijn zo gekozen dat ze de kwantitatieve gegevens representeren.⁴ Een dergelijke combinatie van conversatieanalyse en kwantificering wordt de laatste jaren steeds meer bepleit en toegepast (Glenn, 2008; Heritage, Robinson, Elliott, Becket, & Wilkes, 2007; Mangione-Smith, Stivers, Elliott, McDonald, & Heritage, 2003).

⁴ De tabellen zijn gepubliceerd op de website www.ericahuls.nl

3 Resultaten

3.1 Casting van een derde partij

De derde partij wordt in vergelijking met de andere castingstypen vaak vooraan in de sequentie – in de presequentie, de hoofdvraag of de inleiding daarop of midden in de sequentie - opgevoerd. Doorgaans is deze casting in één beurt gebeurd. Verder steunt de geïnterviewde de casting relatief vaak met goedgetimed luistersignalen. Gespreksproblemen en herstelfenomenen zijn niet frequent. Ook gaat deze casting doorgaans niet gepaard met lachen, gezichtsbeschermende acties en metacommunicatie.

Voorbeeld 1 is karakteristiek voor de casting een derde partij: deze wordt vooraan in de sequentie in één gespreksbeurt gecast, de geïnterviewde vult het moment waarop de interviewer even stilvalt alvorens zijn eigenlijke vraag te stellen met een luistersignaal (regel 7) en hij produceert na een korte pauze zijn antwoord (regel 9). Ook daarna verloopt de beurtwisseling soepel: de interviewer laat horen dat hij luistert (regel 22) en start zijn volgende vraag kort voor de PRO met een geringe en daardoor niet-storende overlapping (regel 22).

3.2 Casting van een vierde partij met behulp van een videoclip

Een deel van de castings van een vierde partij met behulp van een videoclip heeft dezelfde gesprekskenmerken als de casting van een derde partij, maar een deel ook niet. Dit type casting is relatief vaak aangetroffen aan het eind van een sequentie – in de evaluatie of de postexpansie. Het vergt meer interactie, de overlappings zijn frequenter en we zien ook vaker de combinatie van ‘gap’ en ‘overlap’. Het gespreksverloop is vaker problematisch en het vertoont vaker kenmerken van herstel. De helft van dit castingstype gaat gepaard met lachen. Gezichtsbeschermende acties en metaconversatie komen ook geregeld voor. Kortom: dit castingstype gaat relatief vaak gepaard met turbulentie in de beurtwisseling, hilariteit en communicatieve spanning.

Voorbeeld 2 laat zien dat dit type casting overeenkomsten kan hebben met de casting van een derde partij, maar er toch ook van verschilt. De videoclip is in het begin van de sequentie in de inleiding op de eigenlijke vraag van de interviewer verwerkt alsof het een derde partij in de vorm van een citaat of een indirecte rede betreft. Vanaf dat moment gaat het anders. De geïnterviewde start haar antwoord, dat begint met metaconversatie, na een ‘gap’. In 30 en 31 begint de interviewer te spreken over een begripsprobleem voordat de PRO bereikt is en breekt de geïnterviewde af. Het simultaan spreken houdt aan en gaat gepaard met een herstart in 32. Interviewer 2 draagt in 34 bij aan de oplossing van het begripsprobleem. Tot slot wordt met luistersignalen in 36 en 37 bevestigd dat het probleem is opgelost en het gesprek verder kan gaan.

Voorbeeld 3 betreft een nog meer van voorbeeld 1 afwijkende casting van een extra partij. Hier vindt de casting aan het eind van de sequentie in de evaluatie plaats, voordat de geïnterviewde een PRO bereikt had (regel 4). Interviewer 2 initieert lachen in regel 6, 8 en 11. Nadat interviewer 1 zijn casting heeft uitgelegd in regel 9 en 10, accepteert de geïnterviewde deze met een metaconversatieve actie in regel 13. Dan volgt vanaf 15 een verdediging, die uitloopt in gelijktijdige starts, afbrekingen en herstarts.

Samenvattend kunnen we stellen dat dit type casting variatie vertoont: een deel lijkt op de casting van een derde partij; in veel gevallen echter is de interactie complexer en

minder gecoördineerd, terwijl er meer gelachen wordt en het gezicht in het geding is. De metaconversatie signaleert dat deze castings minder vanzelfsprekend zijn.

3.3 Casting van een gast aan tafel als vierde partij

Wanneer een gast aan tafel als extra partij gecast wordt, gebeurt dit relatief vaak in het midden van een sequentie. Dit type casting vergt wat meer beurten dan de twee hierboven behandelde typen, maar minder dan de typen die volgen. ‘Gaps’ komen niet voor, maar overlappingsen zijn frequent, evenals gespreksproblemen en herstelfenomenen. Met andere woorden en wordt veel door elkaar heen gepraat, waarbij mensen hun uitingen afbreken en herstarten. Het is het castingstype waarbij het minst gelachen wordt. Gezichtsbeschermende acties en metaconversatie zijn, net als bij de castings van een derde partij, relatief niet frequent. Hieronder volgt een voorbeeld van dit type casting. De geïnterviewde politicus is Marco Pastors, lijsttrekker van EénNL; de gast aan tafel die in het gesprek van de interviewer Paul Witteman en de geïnterviewde gecast wordt is Şenay Özdemir, hoofdredactrice van de glossy voor de mediterrane vrouw SEN.

Voorbeeld 4: De casting van een gast aan tafel als vierde partij (Pauw & Witteman 14 november 2006, start 27 minuten 37 sec.)

- ((Pastors heeft gepleit voor een politiek die optreedt tegen de islamisering en durft te vechten voor onze vrijheden, met andere woorden: tegen tolerantie. Özdemir is aan tafel uitgenodigd omdat ze samen met Flair hoofdredactrice Leontien van der Bos een campagne is gestart “Nederland wordt weer leuk”. Daarin roept ze op tot meer positiviteit en tolerantie))
- 1 Geïnterviewde Jah. (0.5) Ja, maar 't (0.3) maar 't helpt 't helpt allemaal met
 2 elkaar mee om een a aparte gemeenschap in ons land op te
 3 bouwen .hhh die niet van plan is om hier van harte mee te
 4 doen .hh maar juist een beetje bij zichzelf te blijven (.) uh
 5 gebruik te maken van alle tolerantie die wij hier hebben, want
 6 Nederland is al een heel erg tolerant land. .hh Alleen tolerantie
 7 heeft ook grenzen en (.) 't is ook een zaak van Nederland, >ik
 8 heb ook zelfislamisering uh gezegd< .hhh uh: om aan te geven
 9 waar die grenzen liggen. [Daar helpen we iedereen mee.
 10 Interviewer→ [D'r zit- d'r zitten nu twee: mensen=
 11 Gast [Maar ik wil ee:n ding zeggen. Ik=
 12 Interviewer→ = [naast mensen naast elkaar die de extremen [van de=
 13 Gast = [wil ik wil een ding zeggen, ik vind het vreemd- [Ja.
 14 Geïnterviewde =
 15 Interviewer→ =opiniëvorming [uh vertegenwoordigen. U vergelijkt (.)=
 16 Gast [Ja.
 17 Interviewer→ =islamisering met de Duitse bezetting, en uh Şenay die zegt
 18 → Nederland wordt weer leuk. (0.3) [En daar- en dat is wel=
 19 Geïnterviewde [mhmh.
 20 Interviewer→ = een totaal andere insteek. Ik bedoel ik ik kan me niet voor-

- 21 → stellen dat u ooit wat dat betreft (0.3) heel erg dicht bij el-
 22 → kaar zal komen.
 23 Geïnterviewde [Ja, maar mijn doel is ook om Nederland weer leuk te=
 24 Gast [Ja, maar wat ik wat ik niet begrijp dat meneer Pastors=
 25 Geïnterviewde = [maken, om dat vreselijke woord te gebruiken.
 26 Gast = [vrijheid van godsdienst voor uh Nederlanders uh bepleit,
 27 (0.4) maar niet vrijheid van godsdienst °voor Moslims.° (0.3)
 28 Dat vind ik zo raar.
 29 Geïnterviewde Oh, wel degelijk.

Dit fragment heeft geen ‘gap’. In regel 10 start en herstart de interviewer zijn casting van een extra partij, die hij in een context van simultane spraak doorzet in regel 12, 15, 17, 18 en 20 t/m 22. De geïnterviewde signaleert in 14 en 19 dat hij luistert, de gast in 16, na een afgebroken uiting in 13. Geïnterviewde en gast starten in 23 en 24 simultaan en de interviewer overlappend een reactie. Geen van beiden haakt af.

De castings van een gast aan tafel als vierde partij lokken opmerkelijk vaak, zoals in voorbeeld 4, een geanimeerd debat uit, waarbij de interviewer zonder zelf positie te kiezen tegengestelde standpunten en argumenten uitlokt. Het is met andere woorden een praktijk waarmee een belangrijk principe uit het normatieve kader van de journalistiek wordt uitgevoerd (NVJ, 2008). Verder worden deze castings ook gebruikt om de geïnterviewde in een solidariteitsconflict te plaatsen. Van het SP-Kamerlid Agnes Kant wordt bijvoorbeeld gevraagd te kiezen tussen het campagnelied van de SP en dat van de PvdA, terwijl de makers van het lied van de PvdA Henny Vrienten en Tom Holkenborg alias Junkie XL aan tafel zitten.

3.4 Casting van een vierde partij in de vorm van voorwerp met een boodschap

Voorbeeld 5 laat een casting van een vierde partij in de vorm van een voorwerp met een boodschap zien. Interviewer 1 is Jeroen Pauw, IR 2 Paul Witteman, de geïnterviewde de lijsttrekker van EénNL Marco Pastors, gast 1 is Şenay Özdemir, die ook in voorbeeld 4 optrad; gast 2 is Jaap Jongbloed, presentator van het door de TROS uitgezonden TV-programma ‘Vermist’, PE is een ongeïdentificeerd persoon.

Voorbeeld 5: De casting van een voorwerp met een boodschap als vierde partij (Pauw & Witteman 14 november 2006, start 18 minuten 45 sec.)

- ((In een discussie over hoofddoekjes heeft de geïnterviewde voorgesteld één keer per jaar een hoofddoekloze zondag te houden, zodat iedereen kan zien dat het dragen van een hoofddoek vrijwillig en niet onder sociale druk gebeurt.))
- 1 Geïnterviewde =uh ja goed het is. [Dit is Nederland. Dit is dit is het=
 2 Interviewer 1→ [U zegt ik vraag wat van de- ik vraag=
 3 Geïnterviewde = [vrije Nederland en ik vind (dit)-
 4 Interviewer 1→ = [wat van de moslima’s (.) met een hoofddoekje. Ik
 5 → [vraag eigenlijk van ze doe één- draag één dag (0.3) in=
 6 Gast 1 [Ja maar voor u-
 7 Interviewer 1→ =het jaar geen hoofddoek.
 8 Geïnterviewde Precies.

- 9 Interviewer 1→ Zou u bereid zijn om een hoofddoek te dragen? (0.4) U moet
 10 → natuurlijk ook een soort [(hand handreiking)-
 11 Geïnterviewde ↳Op diezelfde dag om het goed te
 12 maken?
 13 Interviewer 1→ Nou ja van (.) nu!
 14 PE hah hah hah
 15 Geïnterviewde Ja misschien is dat ook ↳wel een aardige gedachte.
 16 Interviewer 1→ ↳Ik bedoel doe nu een hoofddoek om.
 17 (1.5)
 18 Geïnterviewde Nee, nee, nee. ↳Ik ga nu geen hoofddoek (op doen.)
 19 Interviewer 1→ ↳Nee, ik heb er hier (een)-
 20 IR2, gasten, ↳hah hah hah
 publiek
 → ((Interviewer 1 kijkt tijdens de productie van regel 19 onder de
 tafel en haalt een hoofddoek te voorschijn))
 21 Geïnterviewde ↳Heb je er altijd een bij je?
 22 Interviewer 1→ ↳Hier. Ja. IK HEB ER ALTIJD.
 23 IR2, gasten, ↳HAH HAH HAH
 publiek
 24 (0.6)
 25 Interviewer 1 ↳VOOR ALS IK IEMAND TEGENKOM. Je weet het nooit.
 26 IR2, gasten, ↳hah hah hah hah hah hah hah hah hah
 publiek ↳Ja, ja, ja, ja.
 27 PE
 28 Precies.
 ((Interviewer 1 heeft in regel 25 de hoofddoek naar Pastors
 gegooid))
 29 IR2, gasten, ↳hah hah hah hah hah
 publiek
 30 Interviewer 1 ↳Nou. ↳Jij vraagt wat aan de meisjes-
 31 Gast 2 ↳Ik zag ↳Ik zag gister hè gister dat u zich liet scheren=
 32 Geïnterviewde ↳Ja Ja
 33 Gast 2 =door een Turkse kapper al hè. Toch? =
 34 Geïnterviewde Jazeker. Ik ik ik wo=
 35 =ik woon ook in een ↳uh uh in een in een allochtone-
 36 Gast 2 ↳Levensgevaarlijk een allochtoon in uw
 37 ↳situatie, maar-
 38 Interviewers, ↳hah hah hah hah hah hah
 publiek, gasten
 39 Geïnterviewde ↳Nee hoor. Ik woon in- ik woon in een van de armste buurten
 ↳in Rotterdam en daar zijn heel veel Turkse kappers.
 40 Interviewer 1 ↳Ik stel voor Marco Pastors doet het hoofddoekje om en wij
 41 gaan even naar de zapservice.
 ((De geïnterviewde zit de rest van het programma met de
 hoofddoek in zijn hand))

Aan het begin van dit fragment, vinden er veel overlappingsen plaats (tot regel 13; ook regel 15 en 16). Het duurt een tijd voordat de hoofddoek daadwerkelijk is opgevoerd in 19. Er is een begripsprobleem in 11 en we zien een ‘gap’ in 17. Het meest opmerkelijke in het fragment is echter de hilariteit, die in 14 door iemand wordt ingezet. In 20 en 23 wordt er samen gelachen door interviewer 2, gasten en publiek. De aanleiding voor dit lachen is de directief van interviewer 1, die de hoofddoek combineert met de geïnterviewde, wat een lachwekkend beeld is, de geïnterviewde tot het ‘doelwit’ van het lachen maakt (Glenn, 2008) en zijn voorstel voor een hoofddoekloze zondag in het absurde trekt. Dit gezamenlijke lachen is hard en houdt lang aan (26 en 29). De geïnterviewde echter is serieus met metaconversatie in 21, een kenmerkende actie voor mensen die het doelwit van lachen zijn (Drew, 1987). Bijzonder in dit voorbeeld is verder dat het niet het doelwit van het lachen Pastors, maar een gast is die gezichtsbeschermende acties uitvoert: Jongbloed brengt in 31 met een herstart en een kwinkslag naar voren dat Pastors minder afkerig is van allochtone mensen dan hij doet voorkomen. In 38 includeert het lachen ook interviewer 1 en gaat het niet meer ten koste van Pastors, maar is – eind goed, al goed – zijn gezicht gered.

We hebben het soort lachen in voorbeeld 5, dat uit ‘lachen met’ en ‘lachen om’ bestaat en wisselend mensen in- en uitsluit, lachen met wisselende affiliaties genoemd (Glenn, 2008, pp. 112-121). Het is relatief frequent wanneer een voorwerp in de vraag-antwoordsequentie gecast wordt.

Verder wordt dit castingstype gekenmerkt door het feit dat het niet in het begin of het midden van een sequentie voorkomt, maar alleen in de uiteinden, dat wil zeggen in de presequentie of de postsequentie en evaluatie. Ze vergen meer beurten en verlopen relatief ongecoördineerd, zoals blijkt uit de afwezigheid van luistersignalen en de aanwezigheid van ‘gaps’ en overlappingsen. Ze gaan ook samen met een meer dan gemiddelde hoeveelheid gespreksproblemen en herstellfenomenen. Het is het type casting dat het meest gevolgd wordt door gezichtsbeschermende acties en metaconversatie.

3.5 Casting van een vierde partij in de vorm van een foto

De castings van een vierde partij in de vorm van een foto zijn niet aan een bepaalde positie in de sequentie gebonden. Ze zijn interactief niet complex. De sprekerswisseling verloopt meer dan bij welke andere casting ook zonder ‘gap’ en ‘overlap’. Dit castingstype geeft in verhouding tot de andere typen weinig aanleiding tot gespreksproblemen en gezichtsbeschermende acties. Er wordt veel bij gelachen, waarbij de affiliaties wisselen. Ook vindt er meer dan gemiddeld metaconversatie plaats.

Voorbeeld 6 bevat verschillende castings van dit type. Het illustreert de algemene kenmerken. Interviewer 1 is Paul Witteman; interviewer 2 Jeroen Pauw. Ze worden samen aangeduid als IRs. De geïnterviewde politicus is Femke Halsema, toen lijsttrekker van GroenLinks. De gast aan tafel die zich in het gesprek mengt is directeur van de Beurs van Berlage Guus Bakker, die geïnterviewd is over de door hem naar Nederland gehaalde controversiële tentoonstelling ‘Bodies ... The Exhibition’, waarin geplastineerde lichamen en lichaamsonderdelen worden getoond. GAs zijn overige gasten aan tafel. PEs zijn ongeïdentificeerde personen.

Voorbeeld 6: De casting van foto’s als vierde partij (Pauw & Witteman 17 november 2006, start 47 minuten 51 sec.)

- 1 Interviewer 1 Wij zagen in de uh Marie CLAIRE van deze maand (0.5) zagen
 2 → we foto's van vrouwen (0.7) die (0.5) zo: sterk zijn (0.6) dat ze
 3 → er als mannen uitzien. (0.6) En zo ziet u er dan uit.
 4 → (1.2) ((Er wordt een gemanipuleerde foto getoond waarin
 Halsema als man is afgebeeld))
- 5 Geïnterviewde uh huh .hhh He:llep! Oh hoh hoh [hoh hoh
 6 PEs [hah hah hah
- 7 Interviewer 1→ Maar er zijn nog meer (.) [kandidaten.
 8 Geïnterviewde [Ik vond het wel een mooie man, als
 9 ik zeggen mag.
- 10 Interviewer 2 Ja. Dat was het [ook
 11 Interviewer 1 [Ja. Mooie (0.4) [mooie vrouwen worden=
 12 Geïnterviewde [hah hah hah
- 13 Interviewer 1 =ook een mooie man.
 14 (1.2)
- 15 Interviewer 2 Ja. Of dat andersom ook zo is dat kunnen we ook nog even
 16 zien.
 17 (1.1)
- 18 Interviewer 1→ Wie zijn dit?
 19 → (0.8) ((Er worden afbeeldingen getoond van de lijsttrekker van
 het CDA Jan Peter Balkenende en de lijsttrekker van de PvdA
 Wouter Bos, beiden als vrouw))
 20 ((geroezemoes))
- 21 PEs en gast luid hah hah hah hah hah Oh nee hah [hah hah hah
 [Dat was Balkenende.=
- 22 Interviewer 1
 23 → =Dit ↑is
 24 ((onverstaanbaar commentaar gedurende 0.8 sec.))
- 25 Interviewer 1 Wouter Bos inderdaad.
 26 ((onverstaanbaar commentaar houdt aan))
- 27 Interviewer 1 Als sexbom.
 28 (1.5)
- 29 Geïnterviewde Uh huh
- 30 Interviewer 2 Ja.
 31 (2.1) ((Er wordt een afbeelding getoond van Rita Verdonk als
 man, die heel geleidelijk herkend wordt als Mohammed B., de
 moordenaar van Theo van Gogh))
- 32 PE Ohh [ahh ((gekreun))
 33 Geïnterviewde [Wie was- (0.7) .HHHH Ohhhohhh
 34 ((onverstaanbaar commentaar gedurende 3.5 sec.))
- 35 Interviewer 2 Goe:d. (0.3)
- 36 Is dit het verschil tussen [mannen en vrouwen in de politiek?
 37 Gast [Ik vind dit misselijkmakender
 38 [dan wat ik doe huh huh
 39 IRs, GAs [huh huh huh huh huh
- 40 Geïnterviewde [Ja, dat ben ik met je eens.
 41 Interviewer 1 [U durft dit in de Beurs van Berlage niet te laten zien!]

42	IRs, GAs	↳huh huh huh huh huh huh huh huh huh huh huh huh
43		huh huh huh huh huh
44	Geïnterviewde	huh huh huh huh huh ((snuift))

De casting van de eerste foto aan het begin van de sequentie vergt weinig zetten. De sprekerswisseling vertoont geen ‘gaps’ of overlappings en er treden geen gespreksproblemen of herstelfenomenen op. Wel wordt er gelachen: eerst lacht de geïnterviewde, in verlegenheid gebracht (zie regel 5: Help! en de uh- en oh-klanken) om de gemanipuleerde foto van zichzelf. In regel 6 zien we een ander lachen: hier wordt er om haar gelachen en is zij het doelwit. De geïnterviewde vervolgt met een gezichtsbeschermende actie en metaconversatie in 8 en 9. De interviewers steunen haar met een gevat compliment, waar ze vervolgens als enige om lacht.

De casting van de tweede foto vergt meer interactie (7, 15, 17 en 18). Qua sprekerswisseling gebeurt er niets bijzonders, er doet zich geen gespreksprobleem, gezichtsbeschermende actie of metacommunicatie voor. Het lachen is van een andere aard dan het voorgaande in dit fragment: men lacht in 21 samen om de grap van de interviewers, die ten koste gaat van Balkenende en Bos. Overigens lacht de geïnterviewde hier niet mee. Ze lacht later alleen (29).

De laatste foto wordt zonder inleiding of aankondiging getoond. Er is simultane spraak en er zijn gespreksproblemen in de vorm van een afgebroken uiting en een vraag die geen antwoord krijgt. Het meest kenmerkende van dit gedeelte van voorbeeld 6 is echter dat de gemanipuleerde foto niet het doelwit van lachen wordt. ‘Men’ toont moeite te hebben met de ‘grap’ door emotioneel afwijzend te reageren (32 en 33), waardoor de interviewers met hun mislukte grap alleen komen te staan. De gast aan tafel spreekt op een gevatte manier zijn afkeer over de fotomontage uit en daarover kan iedereen aan tafel – ook de interviewers – volop meelachen. De geïnterviewde steunt de metaconversatie van de gast. Dit moment, waarop tenminste twee gasten aan tafel, maar mogelijk meer aanwezigen en de kijkers thuis zich tegen de interviewers keren, grijpt interviewer 1 aan om met een gevatte reactie gelach uit te lokken dat iedereen aan tafel insluit en het gezicht van de interviewers redt. De geïnterviewde sluit het samen lachen af door alleen te lachen.

3.6 Conclusie

Het was de vraag van dit onderzoek of het casten van een vierde partij meer is dan de opvoering van een derde partij in een nieuw jas. Het antwoord daarop is: ja. De belangrijkste verschillen kunnen als volgt samengevat worden: 1) de castings van een vierde partij komen vaker aan het eind van een sequentie voor en worden daar voor evaluatieve doeleinden gebruikt; 2) het is lastiger om de vierde partij op het platform te krijgen, getuige het feit dat deze castings meer interactie en beurtwisseling vergen; 3) de castings van vierde partijen komen tot stand met relatief veel ‘gaps’ en overlappings en relatief weinig goedgetimed luistersignalen; 4) de castings van een vierde partij leiden gemiddeld tot meer gespreksproblemen en herstelfenomenen; 5) bij de castings van een vierde partij wordt vaker gelachen, waarbij dat lachen vaker ten koste van iemand gaat of wisselend personen in- en uitsluit; 6) dit type casting gaat vaker samen met gezichtsbeschermende acties; en 7) metaconversatie is relatief frequent.

Het is niet zo dat alle castings van een vierde partij de kenmerken van de categorie in gelijke mate vertonen. We hebben vier subtypen onderscheiden die als volgt variëren in kenmerken en acties:

1 Een deel van de castings van een vierde partij met een videoclip lijkt op de castings van een derde partij in de zin dat ze dezelfde kenmerken hebben en op dezelfde wijze functioneren als een middel waarmee de interviewer in een een-op-een interview discussie uitlokt met behoud van zijn neutrale positie. In het andere deel is de interactie complexer en minder gecoördineerd, terwijl er meer ten koste van iemand gelachen wordt of gelachen wordt met wisselende affiliaties. Het gezicht komt daarbij op het spel te staan en de conversatie is niet meer vanzelfsprekend, maar wordt onderwerp van gesprek. Deze laatste twee kenmerken duiden erop dat deze castings een normatieve grens opzoeken.

2 De gast aan tafel wordt bij uitstek ingezet om debat uit te lokken, de kijker thuis verschillende perspectieven op een kwestie te bieden en de neutraliteit van de interviewer te handhaven. Wanneer een gast aan tafel wordt ingezet, ontstaat een geanimeerd gesprek met enerzijds veel overlappingsen en de daarmee samenhangende gespreksproblemen en herstelfenomenen en anderzijds weinig lachen, gezichtsbeschermende acties en metaconversatie.

3 Het inzetten van een voorwerp is in ons materiaal in veel opzichten een extreem fenomeen: het gebeurt aan de uiteinden van een sequentie, het vergt veel interactief werk, de gesprekscoördinatie is het meest uit balans door de vele 'gaps', overlappingsen, gespreksproblemen en herstelfenomenen, er wordt veel gelachen en gezichtsbeschermende acties en metaconversatie zijn het meest frequent. De aard van het lachen, dat wisselend partijen in- en uitsluit, de gezichtsbeschermende acties en de metaconversatie indiceren dat dit type casting de grens van de neutraliteit het meest opzoekt.

4 De casting van foto's tot slot kunnen we evenmin zien als een bouwsteen van een op neutraliteit gerichte journalistiek. Qua positie in de sequentie, interactieve kenmerken (sprekerswisseling en herstel) en gezichtsbeschermende acties van de geïnterviewden of gasten aan tafel is dit type casting niet opmerkelijk of problematisch, maar het lachen dat wisselend mensen in- en uitsluit (en dus altijd ten koste van een partij gaat en daarmee niet neutraal is) en de metaconversatie tonen dat ook dit type casting de grens van de neutraliteit opzoekt.

In de inleiding is de wereldwijde trend gesignaleerd dat de informatievoorziening op TV steeds interactiever en pakkender wordt. De door ons bestudeerde talkshow 'Pauw & Witteman' is een Nederlandse exponent van deze trend: in dit programma is een relatief dynamisch platform gecreëerd waarop politici zich kunnen profileren en hun boodschap kunnen uitdragen. Ons onderzoek heeft laten zien dat een dynamisch platform meer doet dan de interactieve complexiteit verhogen. Op een dergelijk platform vindt gemakkelijk een verschuiving in het normatieve kader plaats. Terwijl neutraliteit en onpartijdigheid belangrijke pijlers zijn in het normatieve kader van de journalistiek (NVJ, 2008), staan die waarden in drie van de vier hier bestudeerde castingstypen onder spanning.

4 *Discussie*

4.1 *Methode van onderzoek*

Het onderzoek is in termen van het aantal bestudeerde tv-programma's een gevalsstudie. Wij hebben een proces van verschuiving in de praktijk van een programma gesignaleerd zonder een uitspraak te kunnen doen over de schaal waarop dit proces zich in de media voordoet. Die vraag kan in vervolgonderzoek worden gesteld.

In termen van het aantal bestudeerde gespreksfragmenten is het onderzoek meer dan een gevalsstudie: het betreft 76 fragmenten. Omdat twee castingstypen niet frequent voorkwamen in onze materiaalverzameling - de casting van een vierde partij in de vorm van een voorwerp en in de vorm van een foto - moeten de conclusies over die castingstypen voorzichtig worden gehanteerd.

Een onderzoek zoals hier uitgevoerd gaat onvermijdelijk gepaard met interpretatie, wat het gevaar van een subjectiviteit van de beoordeling met zich meebrengt. Wij hebben het interpreterende element gering gehouden door volgens de conversatie-analytische methodologie vanuit de data te vertrekken, gedetailleerde transcripten te maken en de interpretaties traceerbaar te maken in de transcripten. Dat geldt voor de analyse van de sequentiële positie van de castings, de sprekerswisseling en de gespreksproblemen. Het vierde analytische gezichtspunt, het lachen, is minder datagestuurd toegepast. De interpretaties die daaraan zijn toegekend zijn ontleend aan het onderzoek van anderen en in dat onderzoek gevalideerd (Drew, 1987; Glenn, 2008). In het vijfde analytische gezichtspunt speelt de notie 'gezicht' een rol, een begrip dat niet aan de data is onttrokken, maar aan de pragmatiek. Bij de observatie en de analyse van de gezichtsbeschermende acties hebben we gebruik gemaakt van inzichten en richtlijnen van toonaangevende onderzoekers op dit terrein (Brown & Levinson, 1987; Culpeper, et al., 2003), zodat de validiteit van dit deel van de analyse door onderzoek van anderen is gewaarborgd. Tot slot hebben we metacommunicatie geanalyseerd. Het was lastig dit verschijnsel conceptueel en operationeel te omschrijven. Het geeft in het vakgebied notoir aanleiding tot verschillende interpretaties (Wikipedia, 2011). We hebben dit probleem beperkt gehouden door alleen *metaconversatie* in de analyse te betrekken (die is immers traceerbaar in de transcripten) en richtlijnen voor de observatie te hanteren. Niettemin is dit analytische gezichtspunt gevoelig voor interpretatie.

Al is de analyse relatief datagestuurd uitgevoerd, in het onderzoek spelen achterliggende concepten wel een rol. In de inleiding hebben we genoemd: neutraliteit en toonsoort. Op basis van de uitvoering van het onderzoek voegen we een derde concept toe: identiteit. De volgende paragraaf handelt over de vraag wat onze resultaten betekenen in het licht van deze achterliggende concepten.

4.2 *Neutraliteit, toonsoort en identiteit*

De castings van een vierde partij vertonen onderling variatie, maar drie van de vier bestudeerde castingstypen zoeken de grens van de neutraliteit op. Dat die grens wordt opgezocht, is niet een categorie van de onderzoekers, maar van de gespreksvoerders: het zijn de participanten zelf die metaconversatie en gezichtsbeschermende acties opvoeren. Betekent dit nu dat een belangrijke pijler onder de journalistieke vakbeoe-

fening in verval raakt? Of maken we dan een beoordelingsfout, zoals wanneer we een cabarettier verwijten niet-neutraal te zijn? Het antwoord op die vraag kan niet zonder een grondiger inzicht in het spreekgebeuren dat TV-talkshow heet.

In vergelijking met de politieke nieuws- en actualiteiteninterviews zijn de TV-talkshows en de journalistieke praktijken daarin nog maar weinig het onderwerp van onderzoek geweest (Clayman & Heritage, 2002). In het weinige onderzoek dat ernaar gedaan is, komt de TV-talkshow naar voren als een “soft and feel good genre” (Lauerbach, 2007, p. 1388): de aanvallendheid en journalistieke scherpte van de interviewers in het traditionele politieke interview zouden in de TV-talkshow plaats gemaakt hebben voor een praktijk waarin interviewer en geïnterviewde samen en gericht op consensus een opvatting of analyse produceren. Eerder onderzoek van het programma Pauw & Witteman bevestigt dit beeld van de TV-talkshow echter niet: de vijf in het QAS – het meetinstrument dat Clayman, Heritage, Elliott & MacDonald (2007) ontwikkelden voor de analyse van de agressiviteit van journalisten – onderscheiden dimensies van aanvallend vraagontwerp werden door Pauw en Witteman frequent gebruikt, en ook op een zesde, door de onderzoekers aan het instrument toegevoegde dimensie van aanvallendheid scoorden de interviewers hoog (Huls & Varwijk, 2011). De interviewers hebben, anders dan in de Verenigde Staten het geval lijkt te zijn (Lauerbach, 2007), hun taak in een op participatie gebaseerde democratie niet opgeofferd aan de eensgezindheid.

Wel hebben ze – met hun programmamakers - het een en ander gedaan op de ‘feel good’-dimensie: ze maken gebruik van zogenaamde ‘running jokes’⁵, ze wisselen zware politieke onderwerpen af met lichtere die de persoonlijke levenssfeer of sociale relaties betreffen, ze stellen speelse opgaven voor, ze switchen naar een ander kader zoals de zapservice en ze maken grappen of spreken met humor als er een kans ligt. Lauerbach (2007) stelt dat de TV-talkshow gastheer is van allerlei verschillende discourse genres. Blum-Kulka (2005) echter zou het begrip ‘genre’ in dit verband afwijzen en het begrip ‘key’ of toonsoort ervoor in de plaats zetten. Dit begrip heeft, zoals in de inleiding al gesteld, betrekking op variatie in de subtiele modaliteiten van communicatie. Zoals een stem een emotionele kleur kan hebben waarvoor we geen label hebben, zo kan de communicatie een toon aannemen die we niet kunnen benoemen of classificeren. De herkenning van die toon is een cultureel gevoelige kwestie. Toonsoort is één van de vier dimensies in Blum-Kulkas (2005) ordening van discursieve gebeurtenissen. De eerste dimensie in die ordening is ‘activity type’, door Levinson (1979) als volgt omschreven: “I take the notion of activity type to refer to a fuzzy category whose focal members are goal-defined, socially constituted, bounded events with constraints on participants, setting and so on, but above all on the nature of allowable contributions. Paradigm examples would be teaching, a job interview, a jural interrogation, a football game, a task in the workshop, a dinner party, and so on.”

Dit primaire kader of activiteitstype kan op ieder moment in termen van de tweede dimensie, de toonsoort, gezet of geherzet worden. De derde dimensie is die van de discousemiddelen: wat zijn de geijkte middelen om in een discursieve gebeurtenis de communicatieve doelen te bereiken? De vierde dimensie is het thematische kader of het topic.

⁵ Een ‘running joke’ is een grap, grappige handeling of grappige gebeurtenis in bijvoorbeeld een film, boek of tv-serie die telkens terugkomt, en vaak juist door die herhaling grappig wordt.

Het programma Pauw & Witteman is een discursieve gebeurtenis die op de eerste dimensie een TV-talkshow is, op de tweede dimensie varieert (bijvoorbeeld van serieus naar grappig, van zwaar naar licht, van discussie naar te kijk zetten, van informatie-tv naar neerhaal-tv), op de derde dimensie, zoals een interview, uit vragen en antwoorden bestaat en op de vierde dimensie varieert binnen de grens dat de onderwerpen “de urgentie van de actualiteit, de waan van de week en het gesprek van de dag” (Pauw & Witteman, 2011) betreffen.

Dat variëren op de tweede dimensie, die van de toonsoort, gebeurt voor een deel louter om een prettige sfeer te creëren. Een ander deel – wanneer de verandering van de toonsoort gepaard gaat met de opvoering van een vierde partij – heeft daarnaast als functie dat de interviewers zich distantiëren van de meningen, standpunten en praktijken die op hun platform naar voren komen. Met andere woorden: zij bieden in een land dat de vrijheid van meningsuiting hoog in de waardehiërarchie heeft staan een platform voor iedereen die in alle vrolijkheid deel uitmaakt van deze samenleving (politici krijgen bijvoorbeeld ongeacht hun politieke richting gelijke gelegenheid om zich op dit platform te profileren (Huls & Varwijk, 2011)), maar dat brengt met zich mee dat er dingen worden gezegd en gedaan die zij als gastheren van het platform niet ‘zomaar’ laten passeren.

Als we kijken naar wat vooraf gaat aan de castings van een vierde partij die de grens van de neutraliteit opzoeken, dan valt op dat die castings relatief vaak in twee contexten voorkomen:

1 De politicus vertoont gedrag dat maatschappelijk niet aanvaardbaar, absurd of bizar is⁶ (niet de waarheid spreken of die op zijn minst verhullen, de verspreiding van de islam vergelijken met de verspreiding van het fascisme in WO II, mensen het land uitzetten enzovoort). Op zo’n moment proberen de interviewers een participantenstructuur op te zetten waarin de politicus het doelwit van lachen kan worden. We zien dat de politicus niet meelacht, maar zich probeert te rechtvaardigen.

2 De politicus is inconsistent (als links politicus samenwerken met een extreemrechts politicus – al is het maar bij het opruimen van zwerfafval; als links politicus dol zijn op chocolade die door ‘slaven’ is geproduceerd; als SP-politicus het partijlied van de PvdA prefereren boven dat van de SP enzovoort). Ook dit proberen de interviewers met behulp van een extra partij aan de kaak te stellen. In deze gevallen lacht de politicus nog wel eens mee.

Rondom deze castings treedt een gesprekspatroon op dat lijkt op het patroon dat Drew gevonden heeft in zijn onderzoek van plagerijen (Drew, 1987). Hij heeft dit patroon ‘po-faced receipt of teasing’ genoemd. Het doelwit van een plagerij lacht zelf vaak niet of slechts kort mee, om daarna met een serieuze reactie te komen. De aanleiding voor het plagen is overdreven of mild deviant gedrag van de geplaagde. Het plagen is daar een reactie op. De geplaagde ziet het geestige ervan in en kan er wel om lachen, maar verzet zich toch serieus, omdat hij zich ziet voorgesteld als enigszins afwijkend. Het verzet drukt uit dat hij zich geraakt voelt op een punt dat zijn identiteit betreft. De uiteindelijke functie van dit gesprekspatroon is sociale controle: milde deviantie wordt behandeld met een plagerij, die de geplaagde opmerkzaam maakt op ‘een afwijking’, diens identiteit raakt en hem of haar binnen de sociale orde houdt.

In ons materiaal hebben we wat verschuivingen in de aanleidingen voor het gesprekspatroon gevonden, maar de functie is tot op grote hoogte gelijk: aan de

⁶ Overigens is dat een politiek gevoelige beoordeling.

identiteit gebonden gedrag van de politicus wordt met humor ‘afwijkend’ gemaakt en uitvergroot, terwijl de interviewers zich ervan distantiëren. Gasten aan tafel, publiek in de studio en kijkers thuis zijn daar in theorie als neutrale toeschouwer bij betrokken, maar in de praktijk kiezen ze vaak partij door te lachen, mee te lachen en uit te lachen.

Zo bezien duidt de verschuiving in het neutralisme die we in ons onderzoek gevonden hebben niet alleen op een verval van een pijler van de journalistieke vakbeoefening, maar is het voor de journalisten en de programmamakers ook een manier om zich te distantiëren van communicatie die buiten hun normatieve kader valt en een manier om sociale controle uit te oefenen op een platform waar wettelijk ongeveer alles is toegestaan en gebeurt. Problemen die landen zoals de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk benaderen met een wetgeving, worden in Nederland benaderd met castings, keyings en communicatie. Een bijkomend aspect van de Nederlandse benadering is dat zichtbaar wordt of politici kunnen relativeren, kunnen manoeuvreren op verschillende niveaus van een betrekking en communicatief adequaat kunnen meebewegen in contexten met een verrassingsmoment. Het huidige beroep van politicus vraagt om dat soort competenties en het is in het belang van een op participatie gebaseerde democratie dat burgers daar zicht op krijgen, zodat ze deze competenties kunnen laten meewegen in hun politieke keuzes.

Transcriptieconventies - naar Jefferson (2004), Mazeland (2003) en Glenn (2008).

(1.5)	een stilte met een duur van het aantal aangegeven secondes
(.)	stilte korter dan 0,1 seconde
tekst=	er is geen waarneembare stilte tussen de beurten van twee op elkaar
=tekst2	volgende sprekers, of tussen de opeenvolgende uitingseenheden van dezelfde spreker
[spreker1	deze twee gespreksdeelnemers beginnen tegelijkertijd een beurt
[spreker2	
spr [spreker1	een tweede spreker begint tijdens de beurt van de huidige spreker, en wel precies op het punt waarop de blokhaak staat
[spr2...	
.	dalend intonatieverloop
,	licht stijgend intonatieverloop
?	sterk stijgend intonatieverloop
!	nadrukkelijke of geanimeerde prosodie
↑	toonbeweging omhoog
<u>accent</u>	de onderstreepte lettergreep of klank is geaccentueerd
re::kken	de betreffende (mede-)klinker is opvallend langer dan ‘normaal’ voor deze spreker
LUID	de in hoofdletters geschreven tekst wordt relatief luid uitgesproken
°zacht°	relatief zacht uitgesproken uitingsdeel
afbre-	de spreker houdt plotseling in, en breekt de productie van een woord
afbreke-	of uitingsdeel abrupt af
>	de tekst die volgt wordt relatief sneller uitgesproken (afsluitingsteken: <)
<	idem, relatief langzamer (afsluitingsteken >)
.hHh	duidelijk waarneembare inademing; elke h staat voor een duur van ongeveer 0,2 sec. De hoofdletter H staat voor een relatief luidere inademing of een deel daarvan

- ((snuift)) karakterisering van een non-verbale activiteit, of andere opvallende verschijnselen ((hoest, kucht, ironisch))
 → duidt de regel aan die centraal staat in de analyse of beschrijving
 ↳tekstf. de pondtekens duiden aan dat de tekst die ertussen staat met een “glimlachtoon” is uitgesproken

Bibliografie

- Audacity. (2011). Audacity 1.3.13 (bèta). Retrieved 9-12-2011, from <http://audacity.sourceforge.net/download/>
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine.
- Blum-Kulka, S. (2005). Rethinking genre: Discursive events as a social interactional phenomenon. In K. L. Fitch & R. E. Sanders (Eds.), *Handbook of Language and Social Interaction* (pp. 275-300). Mahwah, New Jersey, Londen: Lawrence Erlbaum.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E. (1988). Displaying neutrality in television news interviews. *Social Problems*, 35(4), 474-492.
- Clayman, S. E. (1992). Footing in the achievement of neutrality: The case of news interview discourse. In P. Drew & J. Heritage (Eds.), *Talk at Work* (pp. 163-198). Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E. (2006). Arenas of interaction in the news media era. In M. Ekström, Å. Kroon & M. Nylund (Eds.), *News from the Interview Society* (pp. 239-264). Göteborg: Nordicom.
- Clayman, S. E., & Heritage, J. (2002). *The news interview; Journalists and public figures on the air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E., Heritage, J., Elliott, M. N., & McDonald, L. L. (2007). When does the watchdog bark? Conditions of aggressive questioning in presidential news conferences. *American Sociological Review*, 72, 23-41.
- Culpeper, J., Bousfield, D., & Wichmann, A. (2003). Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosodic aspects. *Journal of Pragmatics*, 35, 1545-1579.
- Drew, P. (1987). Po-faced receipts of teases. *Linguistics*, 25, 219-253.
- Glenn, P. (2008). *Laughter in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, E. (1981). *Footing*. Hoofdstuk 3 in *Forms of talk*: p. 124-159 Oxford: Blackwell.
- Heritage, J., Robinson, J. D., Elliott, M. N., Becket, M., & Wilkes, M. (2007). Reducing patients' unmet concerns in primary care: The difference one word can make. *J Gen Intern Med*, 22(10), 1429-1433.
- Huls, E., & Varwijk, J. (2011). Political bias in TV interviews. *Discourse & Society*, 22(1), 48-65.
- Hutchby, I. (2006). *Media talk: Conversation analysis and the study of broadcasting*. Maidenhead: Open University Press.
- Hymes, D. (1986). Models of the interaction of language and social life. In J. J. Gumperz & D. Hymes (Eds.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*. (pp. 35-72). New York: Basil Blackwell.

- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an introduction. In G. H. Lerner (Ed.), *Conversation analysis: Studies from the first generation* (pp. 13-31). Amsterdam: Benjamins.
- Lauerbach, G. (2007). Argumentation in political talk show interviews. *Journal of Pragmatics*, 39, 1388-1419.
- Levinson, S. (1979). Activity types. *Linguistics*, 17, 365-399.
- Mangione-Smith, R., Stivers, T., Elliott, M. N., McDonald, L., & Heritage, J. (2003). Online commentary during the physical examination: A communication tool for avoiding inappropriate antibiotic prescribing? *Social Science & Medicine*, 56, 313-320.
- Mazeland, H. (2003). *Inleiding in de conversatieanalyse*. Bussum: Coutinho.
- NPS. (2006). Jaarverslag. Retrieved from <http://www.nps.nl/static/download/npsdoc/NPSJaarverslag2006.pdf>
- NVJ. (2008). Code voor de journalistiek. Retrieved 6-12-2011, from <http://www.nvj.nl/ethiek/code-voor-de-journalistiek>
- Pauw, J., & Witteman, P. (2011). Pauw & Witteman. Retrieved 22-11-2011, from <http://omroep.vara.nl/Pauw-Witteman.1363.0.html>
- Provine, R. A. (2000). *Laughter; A scientific investigation*. New York: Viking.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50, 696-735.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence organization in interaction; A primer in conversation analysis, volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. A., Jefferson, G., & Sacks, H. (1977). The preference for self-correction in the organisation of repair in conversation. *Language*, 53, 361-382.
- Silverman, D. (2005). *Doing qualitative research: Second edition*. Los Angeles, Londen, New Delhi, Singapore: Sage.
- Soundscriber. (2004). Soundscriber. Retrieved 9-12-2011, from <http://www-personal.umich.edu/~ebreck/sscriber.html>
- Thornborrow, J. (2002). *Power talk: Language and interaction in institutional discourse*. Londen, New York, enz.: Longman.
- Varwijk, J. (2008). *Rechts, links of rechtschapen; Een gespreksanalytische benadering van neutraliteit in politieke tv-interviews*. Masterscriptie, Universiteit van Tilburg, Tilburg.
- Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (1972). *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Wikipedia. (2011, 6 november). Meta-communication. Retrieved 19-11-2011, from <http://en.wikipedia.org/wiki/Meta-communication>